

ВИРАЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ЗНАЧЕНЬ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ ЧЕРЕЗ УМОВНИЙ СПОСІБ (КОН'ЮНКТИВ)

А Присвячено дослідженню проблеми вираження темпоральних значень дієслівних форм у німецькій мові через умовний спосіб (кон'юнктив). Особливу увагу приділено з'ясуванню відмінностей між утворенням даної граматичної категорії в українській і німецькій мовах. Автори статті наголошують на наявності часових форм при утворенні кон'юнктиву та специфічних особливостей, притаманних німецькій мові, а саме: вживанню кон'юнктива у непрямій мові. Наведено приклади вираження темпоральних значень дієслівних форм на матеріалі автентичних текстів. Отримані результати можуть стати у нагоді перекладачеві задля якісного двостороннього перекладу, адже між зазначеними дієслівними категоріями в українській і німецькій мовах існує велика різниця як в утворенні, так і у вживанні.

Ключові слова: кон'юнктив; модальність; морфологічні засоби; стилістичне забарвлення; темпоральні значення; умовний спосіб; функціональний стиль

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю з'ясувати відмінності між утворенням українського умовного способу дієслів і німецьким кон'юнктивом. Це, в першу чергу, стане у пригоді перекладачеві, адже між цими дієслівними категоріями існує велика різниця, як в утворенні, так і у вживанні. Умовний спосіб (кон'юнктив) у німецькій мові, як і в українській, служить для вираження нездійсненого бажання, нереальної умови, можливості, припущення. Але у системі форм і в характері вживання кон'юнктива більше, ніж в інших способах, виявляються специфічні особливості, притаманні німецькій мові – вживання кон'юнктива у непрямій мові. Таким чином, кон'юнктив може виражати не тільки значення удаваності, але й бути формальним показником непрямої мови. Наприклад: «Da erzählte er ihr, er wäre von einer bösen Hexe verwünscht worden, und niemand hätte ihn aus dem Brunnen erlösen können, als sie allein, und morgen wollten sie zusammen in sein Reich gehen». – «Він розповів їй, що його зачарувала зла відьма, і ніхто б не міг вивільнити його з колодязя, окрім неї однієї, і що завтра вони вирушать до його королівства» [12, с. 67].

Як свідчить **аналіз попередніх досліджень і публікацій**, феномену кон'юнктива присвячено велику кількість фундаментальних робіт. Серед найсучасніших відзначимо лінгвістичні студії О. В. Смеречинської, яка аналізувала морфологічні засоби вираження завершеності дії в українській і німецькій мовах. У працях В. І. Перебийніс було досліджено частоту вживання частин мови як однієї з ознак функціонального стилю. Г. С. Драпалюк і Н. І. Пиндик характеризували лексичний і перекладацький аспекти у діловому німецькомовному дискурсі. Об'єктом наукових спостережень В. В. Левицького стали квантитативні методи у лінгвістиці. Кандидатську дисертацію О.О. Саламатіної присвячено стратегії і тактиці респондента у сучасному німецькомовному та україномовному публіцистичному інтерв'ю.

Але, незважаючи на цілу низку наукових праць, присвячених аналізу дієслівних форм кон'юнктиву у німецькій мові, дана проблематика потребує подальшого дослідження.

Мета даної роботи полягає у необхідності дослідити відповідності та розбіжності між утворенням часових форм кон'юнктиву в німецькій мові й умовного способу в українській мові, а також проаналізувати особливості функціонування часових форм дієслова зазначеної категорії у німецькомовних художніх творах. Відповідно до мети предметом нашого дослідження виступають вживання граматичних часових форм дієслова умовного способу у німецькій мові на матеріалі автентичних текстів.

Викладення основного матеріалу. Темпоральність – це семантична категорія, що відображає сприйняття й осмислення людиною часу позначуваних ситуацій та їхніх елементів стосовно моменту мовлення того, хто говорить. Водночас А. В. Бондарко визначає темпоральність як «функціонально семантичне поле, що охоплює угруповання граматичних, морфологічних, лексичних і синтаксичних, а також комбінованих (лексико-граматичних, граматико-контекстуальних) засобів німецької мови, які використовуються для вираження різних варіантів цієї семантичної категорії» [1, с. 62].

Для вираження темпоральних значень дієслівних форм, окрім форм індикатива (дійсного способу), вживаються також форми кон'юнктива (умовного способу).

Кон'юнктив вказує, що мова йде про подію, якої немає в дійсності, і що вона є лише можливою за певних умов або бажаною. Наприклад: «Heimtiere hätten positive Wirkungen auf die physische und psychische Gesundheit» [14, с. 7].

На відміну від української мови, у кон'юнктиві дієслово має всі часові форми, що й в індикативі. Крім того, у систему тимчасових форм кон'юнктива входять дві особливі форми – Кондіціоналіс 1: «Ich würde so sagen». – «Я би так сказав». та Кондіціоналіс 2: «Vor 10 Jahren würde ich so

nicht gesagt haben». – «10 років тому я би так не сказав» [14, с. 9].

Відомо, що у семантиці кон'юнктива представлені дві семи, запропоновані О. В. Бондарко, це – «уявність» і «гіпотетичність». Уявність вказує на відсутність події в реальності. Відповідно до цього дослідники А. Л. Зеленецький та О. В. Новожилова вважають, що основним, провідним значенням кон'юнктива треба визнати потенційність (як гіпотетичність), тобто позначення всього того, що в принципі може існувати в людській уяві (як віртуальна дійсність) [3, с. 76].

Погоджуємося з думкою О. І. Москальської, яка визначає вживання кон'юнктива поєднанням трьох основних моментів, а саме:

- 1) виразом часової диференціації;
- 2) тенденцією до формальної диференціації різних відтінків модальності;
- 3) диференційованим виразом абсолютних і відносних часових значень.

Виділяючи групу претеритальних форм кон'юнктива, авторка наголошує на тому, що їм протистоїть презенс кон'юнктива [7, с. 289].

Темпоральність виражається в сучасній німецькій мові особистими (фінітними) дієслівними формами. Крім форм індикатива, абсолютне значення передають презенс, претеритум, плюсквамперфект кон'юнктива і кондіціоналіс 1.

Форми кон'юнктива передають поряд із тимчасовими, власне модальні значення. При передаванні абсолютно-го тимчасового значення вони несуть також марковані значення бажаності або можливості (відповідно оптатив і потенціаліс), так що позначені ними події представляються як уявні, відсутні в момент мовного акту.

Система часових значень кон'юнктива, на відміну від індикатива, простіша і зводиться до розрізнення минулого і теперішнього. Маркіроване значення минулого передається формами плюсквамперфекта кон'юнктива і кондіціоналіса 2, виступаючого як синонім плюсквамперфекта. Наприклад: «Wenn er dort gestern gekommen wäre!» – «Якби він вчора туди прийшов!» – Wenn er dort gestern gekommen sein würde!».

Немарковані значення теперішнього часу передаються формами презенс і претерита кон'юнктива, а також кондіціоналіса 1. Зазначимо, що в українській мові умовний спосіб не має часових форм.

Окремі дослідники переконані, що розмежування сьогодення і майбутнього внаслідок специфіки модального значення кон'юнктива (уявна подія) при необхідності передається лексичними засобами або впливає із загальної ситуації [3, с. 57].

Найширше для вираження абсолютного значення вживається група часових форм кон'юнктива, іменована претеритальними формами кон'юнктива. До них відносяться претеритум, плюсквамперфект кон'юнктива і кондіціоналіс 1 і 2, що вживаються в реченнях і виражають бажання,

можливість, умову, нездійсненну мрію. Відмінною рисою є наявність у системі претеритальних форм кон'юнктива часової диференціації:

1) за допомогою претеритума кон'юнктива і кондіціоналіса 1 перекладаються події теперішнього та майбутнього часів: «Wenn ich jetzt Zeit hätte!» – «Якби я зараз мав час!».

2) Давноминулий, плюсквамперфект (та кондіціоналіс 2, як його синонім) вживається при утворенні минулого часу: «Wenn ich damals Zeit gehabt hätte!» – «Якби у мене тоді був час!».

Темпоральний розподіл у першому випадку відносить подію до можливого в даний момент, а в другому – подія відноситься до минулого часу, яка була можливою лише раніше.

Таким чином, претеритальні форми кон'юнктива вказують, що можливість події, про яку йдеться, знаходиться у протиріччі з дійсністю та є неможливою до здійснення або взагалі нездійсненою [7, с. 297].

Претеритальні форми кон'юнктива широко вживаються як у простих, так і в складних реченнях. У простих реченнях претеритум і плюсквамперфект кон'юнктива вживаються при вираженні нездійсненого, якщо мова йде про минуле, нездійсненого або важко здійсненого, якщо мова йде про сьогодення або майбутнє. Наприклад: «Du hättest uns doch eine kleine Hütte wünschen können». – «Міг би попросити в неї бодай порядну хату» [12, с. 103].

Кондіціоналіс 1 може вживатися для вираження бажання. Як у простих, так і в різних структурних типах складнопідрядних речень претеритальні форми кон'юнктива вживаються для вираження можливості як такої.

При вираженні нездійсненої можливості, що відноситься до минулого, плюсквамперфект кон'юнктива часто супроводжується прислівниками fast, beinahe, словосполученням um ein Haar. Наприклад: «Aber es hätte ihr fast das Herz zersprengt, dass Hans nicht sollte zu seinem Vater kommen». – «Але в неї розривалося серце від думки, що Ханс не може піти до рідного батька» [13, с. 126].

Можна виділити деякі типи складнопідрядних речень, у яких вживання претеритальних форм кон'юнктива є нормою згідно із загальним характером значення даного типу речень. До цієї групи відносяться: залежні речення умови, допустові підрядні речення та підрядні речення мети.

У залежних реченнях умови претеритальні форми кон'юнктива можуть вживатися як у головному, так і в підрядному реченнях. Претеритальні форми кон'юнктива вживаються в допустових підрядних реченнях, якщо вони виражають не дійсний факт, а можливість. Це, перш за все, безсполучникові допустові речення, а також речення, що вводяться сполучниками wenn auch, wie auch. Тут кон'юнктив передає минулий час. Наприклад: «Meine Liebe zu ihr ist so gross, wenn alle Blätter an den Bäumen Zungen wären, sie könnten's nicht aussagen». – «Я її так сильно кохаю, що навіть, якби все листя на деревах мали

язики, вони б все одно не могли розповісти про моє кохання до неї» [12, с. 103].

Підрядні речення мети також дуже часто мають присудок у формі претерита кон'юнктива. У подібних реченнях кон'юнктив вживається тому, що в них йде мова не про дійсні факти, а про можливі або очікувані дії. У таких реченнях претеритум кон'юнктива має значення потенціала і висловлює не минулий час, а теперішній. «Damit sie nun einstmals vertraut zusammen reden könnten, gingen sie in den Wald spazieren». – «Ось, щоб поговорити сам на сам, пішли вони якось погуляти в ліс» [13, с. 121].

Претеритальні форми кон'юнктива зі значенням ірреальності вживаються у різних структурних типах підрядних речень при різних видах заперечення. Підрядні речення способу дії вживаються зі сполучниками *ohne dass*, *als dass*, де кон'юнктив передає минулий час. Наприклад: «Sie ist zu fromm und gut, als dass sie so etwas tun könnte, wäre sie nicht stumm und könnte sie sich verteidigen, so würde ihre Unschuld an den Tag kommen». – «Вона занадто побожна, щоб так вчинити, не була б вона німою та могла себе захистити, тоді б розкрилася її невинність» [12, с. 43].

Темпоральні значення (минуле або теперішній час) представлено також у формах кон'юнктива в означальних підрядних реченнях.

Потенційне значення мають претеритальні форми кон'юнктива в реченнях, у яких виражаються сумнів, подив, у невпевненому тоні повідомляється думка, ставиться питання. Наприклад: «Nun geschah es, dass, als sie einmal auf der Jagd waren, Nachricht kam, die Braut des Königs wäre im Anzug». – «Так сталося, що одного разу, коли вони полювали, прилетіла звістка про те, що наче наречена короля була переодягнена в мисливця» [13, с. 141]. «Wir wären Gefangene? Eher sollt ihr sämtlich in der Luft herumtanzen». – «Це ми-то здамося в полон? Скоріше ви у нас усі в повітрі затанцюєте» [13, с. 116].

На основі потенційного значення претеритальних форм кон'юнктива розвинулося спеціальне вживання, що представляє собою стилістичний прийом: кон'юнктив пом'якшує категоричність висловлювання, надає висловам тон ввічливості, служить для вираження скромних побажань, прохань. Наприклад: «Da bin ich in unseres Königs Schloss gewesen und habe gefragt, ob sie nicht eine Küchenmagd brauchen könnten». – «Ось був я в королівському палаці й там питаю, чи не треба їм служниці на кухню» [12, с. 118]. Це так званий «*der vorsichtige Konjunktiv*», «*der mildernde Konjunktiv*», «*der diplomatische Konjunktiv*» («обережний», м'який, дипломатичний кон'юнктив).

Як стверджує О. І. Москальська, у деяких оборотах, що стали звичними, претеритальна форма кон'юнктива оформлює висловлювання, в якому не міститься ні виразу невпевненості, ні стилістичного забарвлення. Тут вживається констатувальний кон'юнктив [7, с. 305].

Презенс кон'юнктива протистоїть групі претеритальних форм кон'юнктива, оскільки має модальне значення

і відповідно до цього особливу область застосування. Загальне для всіх форм кон'юнктива модальне значення можливості, дії набуває в цій формі в більшості випадків відтінок волевиявлення до здійснення дії, від чого у низці випадків значення презенс кон'юнктива зближується із значенням імперативу. Можливість дії, виражена цією формою, постає як близька до здійснення. Відповідно до цього значення презенс кон'юнктива вживається головним чином у реченнях, що виражають бажання, спонукання до дії, мету, і темпорально відноситься до теперішнього або майбутнього часів. Наприклад: «Gott helfe Euch bei Eurem Fischen!» – «Хай Бог допомагає наловити багато риби!» [13, с. 111]. Найтиповішим випадком вживання цієї форми є гасла. Наприклад: «Es lebe unsere Freundschaft!» – «Нехай живе наша дружба!»

Порівняно часто для вираження побажання вживається зворот із модальним дієсловом *mögen* у формі презенс кон'юнктива. Наприклад: «Du frierst unten bei dem Feuer, was mögen die da oben erst frieren und zappeln». – «Тобі холодно тут, біля вогню, а як тим, що вгорі мерзнуть та тріпочуть» [13, с. 151]. У більшості випадків ця форма має спонукальне значення, дуже близьке до значення імперативу.

Імперативний презенс кон'юнктива в приписах (рецептах) поєднується із займенником *man*, який створює в цьому випадку типовий контекст і якому швидше за все можна приписати узагальнено-особисте значення, як то: «Geh du ins Haus hinein, mein Töchterchen, es schickt sich nicht, dass du mit einem jungen Herrn allein bist, man müsse nicht Öl ins Feuer giessen; er könnte sich in dich verlieben». – «А ти, доню, йди у кімнату, не треба тобі залишатися наодинці з молодим чоловіком, масла у вогонь підливати не треба; ще закохається він у тебе» [12, с. 393].

А. Л. Зеленецький наводить приклади презенса кон'юнктива, що може вживатися в самостійних реченнях, або уявляти собою припущення, типу ABC у наукових текстах: «Sei ein gleichschenkliges Dreieck». – «Рівнобедрений трикутник дорівнює», або: «der Druck sei gleich 10 kg». – «Тиск дорівнює 10 кг» [3, с. 78].

Висновки. Отже, з вищезазначеного бачимо, що між умовним способом та утворенням кон'юнктиву в німецькій мові існує велика різниця. Кон'юнктив вживається ширше, адже він виражає не тільки нездійсненне бажання, нереальну умову, порівняння, можливість, припущення, розпорядження, а й використовується також у непрямій мові, що відсутнє в даній категорії української мови. На відміну від української мови кон'юнктив у німецькій мові має часові форми. У темпоральному значенні використовуються як презенс, так і претеритальні форми кон'юнктива. Презенс вживається у простих реченнях при вираженні бажання, у ввічливому зверненні, при спонуканні до дії, у стійких зворотах, а також у складнопідрядних реченнях мети. Претеритальні форми кон'юнктива вживаються у залежних реченнях образу дії з негативними сполучниками *ohne dass* та *als dass*, й у допустових і означальних реченнях.

Подальшою перспективою роботи, на наш погляд, вважаємо дослідження темпоральності в діалогічному дискурсі різних жанрів, адже жанрова компетенція сприятиме успішній міжкультурній комунікації у німецькому та українському соціальному просторі.

Список використаних джерел

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики. Ленинград : Наука, 1990. 262 с.
2. Драпалюк Г. С., Лычшин, Н. М., Пиндик Н. І. Діловий німецькомовний дискурс: лексичний і перекладацький аспекти. *Імідж сучасного педагога*. 2015. № 7. С. 47–49.
3. Зеленецький А. Л., Новожилова О. В. Теория немецкого языкознания : учеб. пособ. Москва : Академия, 2003. 394 с.
4. Кійко Ю. Є. Німецько-українські паралелі в інформаційних жанрах : фразеологічний підхід. Чернівці : Родовід, 2016. 392 с.
5. Коломієць О. М. Сучасні методи дослідження синоптичних текстів публіцистичного стилю. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 18, т. 2. С. 113–116.
6. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике. Черновцы : Рута, 2004. 189 с.
7. Москальская А. И. Грамматика немецкого языка : теоретический курс. Москва : Академия, 1956. 394 с.
8. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця : Нова книга, 2002. 172 с.
9. Саламатіна О. О. Стратегії і тактики респондента у сучасному німецькомовному та україномовному публіцистичному інтерв'ю. *Сучасні дослідження з іноземної філології* : зб. наук. праць / відп. ред. М. П. Фабіан. Ужгород : Аутдор-Шарк, 2015. Вип. 13. С. 175–184.
10. Смеречинська О. В. Морфологічні засоби вираження завершеності дії в українській та німецькій мовах. *Молодий вчений*. 2017. № 8 (48). С. 140–143.
11. Стилістика сучасного німецького мови. *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache* : учеб. пособ. для студ. лінгв. вузов і фак. / сост. : Н. А. Богатырева, Л. А. Ноздріна. Москва : Академия, 2005. 336 с.
12. Brüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen. Düsseldorf : Albatros Verlag, 2003. 826 s.

13. Brüder Grimm. Märchen. / пер. з нім. Сидора Сакидона, Євгена Поповича. Київ : Школа, 2002. 192 с.
14. Presse und Sprache № 1/59. Jahrgang. Deutsch als Fremdsprache. 2017. 12 s.

References

1. Bondarko, A. V. (1990). *Teoriia funktsionalnoi grammatiki*. Leningrad: Nauka [in Russian].
2. Drapaliuk, H. S., Ilchysyn, N. M., & Pyndyk, N. I. (2015). Dilovyi nimetskomovnyi dyskurs: leksychnyi i perekladatskyi aspekty. *Imidzh suchasnoho pedahoha*, 7, 47–49 [in Ukrainian].
3. Zelenetskiy, A. L., & Novozhilova, O. V. (2003). *Teoriia nemetskogo iazykoznavnia: ucheb. posobie*. Moskva: Akademiia [in Russian].
4. Kiiko, Yu. Ye. (2016). *Nimetsko-ukrainski paraleli v informatsiinykh zhanrakh: fraktalni pidkhd*. Chernivtsi: Rodovid [in Ukrainian].
5. Kolomiets, O. M. (2015). Suchasni metody doslidzhennia synoptychnykh tekstiv publitsystychnoho styliu. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 18, 2, 113–116 [in Ukrainian].
6. Levitskiy, V. V. (2004). *Kvantitativnye metody v lingvistike*. Chernovtsy: Ruta [in Russian].
7. Moskalaika, A. I. (1956). *Grammatika nemetskogo iazyka: teoreticheskii kurs*. Moskva: Akademiia [in Russian].
8. Perebyinis, V. I. (2002). *Statystychni metody dlia lnhvistiv*. Vinnytsia: Nova knyha [in Ukrainian].
9. Salamatina, O. O. (2015). Stratehii i taktyky respondentu u suchasnomu nimetskomovnomu ta ukrainomovnomu publitsystychnomu interv'iu. In M. P. Fabian (Ed.), *Suchasni doslidzhennia z inozemnoi filologii*: zb. nauk. prats (Is. 13, pp. 175–184). Uzhhorod: Aukdor-Shark [in Ukrainian].
10. Smerechynska, O. V. (2017). Morfolohichni zasoby vyrazhennia zavershenosti dii v ukrainskii ta nimetskii movakh. *Molodyi vchenyi*, 8 (48), 140–143 [in Ukrainian].
11. Bogatyreva, N. A., & Nozdrina, L. A. (Comps.). (2005). *Stilistika sovremennogo nemetskogo iazyka. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*: ucheb. posob. dlia stud. lingv. vuzov i fak. Moskva: Akademiia [in Russian].
12. Brüder Grimm. (2003). *Kinder- und Hausmärchen*. Düsseldorf: Albatros Verlag.
13. Brüder Grimm. (2002). *Märchen*. Per. z nim. Sydora Sakydona, Yevhena Popovycha. Kyiv: Shkola [in Ukrainian].
14. Presse und Sprache № 1/59. Jahrgang. Deutsch als Fremdsprache. 2017.

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 01.11.2019

Дмитренко Елена, Рыбалко Маргарита. Проблема выражения темпоральных значений глагольных форм в немецком языке посредством условного наклонения (конъюнктива).

А Посвящена исследованию проблемы выражения темпоральных значений глагольных форм в немецком языке посредством условного наклонения (конъюнктива). Особенное внимание уделено уточнению разницы между образованием данной грамматической категории в украинском и немецком языках. Авторы статьи акцентируют внимание на наличии временных форм при образовании конъюнктива и специфических особенностях, свойственных немецкому языку, а именно: использованию конъюнктива в непрямой речи. Приведены примеры выражения темпоральных значений глагольных форм на материале аутентичных текстов. Полученные результаты могут пригодиться переводчикам для выполнения качественного двухстороннего перевода, учитывая, что между указанными глагольными категориями в украинском и немецком языках существует большая разница как в образовании, так и в употреблении.

Ключевые слова: конъюнктив; модальность; морфологические средства; стилистический окрас; темпоральные значения; условное наклонение; функциональный стиль

Dmytrenko Olena, Rybalko Marharyta. The Research of Expressing Temporal Meanings of the Verbs in Conditional Mood (Subjunctive Mood) in German.

S The paper deals with the research of expressing temporal meanings of the verbs in conditional mood (subjunctive mood) in German. The special attention is paid to distinguishing the difference in formation of this grammatical category in Ukrainian and German. The authors of the paper focus on the tense forms of the subjunctive mood and the specific features of the German language, namely: the subjunctive mood usage in the indirect speech. Examples of expressing temporal meanings of the verbs are taken from authentic texts. Obtained results can be useful for high-quality two-way translation, because of big difference between the noted verb categories in the contrasted languages, both in their formation and in use.

Key words: subjunctive mood; modality; morphological means; stylistic nuance; temporal meanings; conditional mood; functional style

Дмитренко Елена Володимирівна, викладачка німецької мови, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри германської філології та перекладу Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

E-mail: edmitrenko@rambler.ru

Рыбалко Маргарита Олександрівна, магістрантка групи 601-ГФ гуманітарного факультету Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка

E-mail: maggyfisher82@gmail.com